

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата психологічних наук, доцента

Магдисюк Людмили Іванівни на дисертаційне дослідження

Подорожного Вадима Григоровича на тему

«Соціально-психологічні особливості особистісного відчуження

людей похилого віку»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 053 Психологія

Трансформаційні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві впливають на життєдіяльність усіх верств населення, зокрема в одних випадках стимулюють необхідність прояву адаптаційних механізмів, а в інших – вимагають активного подолання проблем. Особливо актуальними в таких умовах постають проблеми, які виникають в мало захищених верств населення, у тому числі людей похилого віку, що потребують уваги та допомоги соціуму. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, досить часто життєдіяльність людей похилого віку супроводжує низка проблем: невизначеність життєвих перспектив, брак можливостей задоволення власних потреб, негативні соціально-рольові зміни, відсутність системи суспільних інститутів орієнтованих на допомогу даній віковій категорії. Все це призводить до виникнення у людей похилого віку відчуття власної непотрібності у соціумі, що негативно позначається на психологічному стані й може призвести до депресії, незадоволеності станом власного здоров'я та особистісного відчуження. Особистісне відчуження людей похилого віку проявляється в емоційно-психологічній відстороненості як від соціальної дійсності, так і від самих себе. Особистісне відчуження людей похилого віку - це складний процес, який характеризує сучасне суспільство та потребує детального аналізу й дослідження.

Актуальність наукового дослідження аргументована й тим, що дисертаційне дослідження виконане відповідно до теми науково-дослідної

роботи кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Соціально-психологічні особливості самоздійснення особистості в умовах трансформаційних змін» (0120U100295). Крім того, представлена наукова робота пов'язана із реалізацією модуля Жана Моне проекту Еразмус+ №620252-EPP-1-2020-1-ua-EPPJMO-MODULE, «Європейський досвід формування soft skills у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами театралізованої діяльності». Одна із частин представленого модуля передбачає залучення людей похилого віку до процесу організації й проведення театралізованої діяльності, що сприяє подоланню особистісного відчуження.

Аналіз змісту дисертації й публікацій В.Г. Подорожного є підставою для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів дослідження.

Викладений у вступі науковий апарат дисертації обґрунтував алгоритм розв'язання досліджуваної проблеми, на вирішення якої автором спрямовано 5 завдань дослідження. Відповідно до теми дослідження дисертант чітко визначив відповідні завданням теоретичні, емпіричні й статистичні методи наукового дослідження. Джерельна база дослідження заслуговує на позитивне схвалення, оскільки автором було проаналізовано 255 наукових праць, із них 63 – іноземними мовами.

Значно посилює обґрунтованість наукових положень апробація результатів дослідження на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах, педагогічних радах і тренінгах.

Основні положення дисертаційної роботи викладено у 16 наукових працях. Із них: 6 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, з яких 5 – одноосібні статті; 1 стаття у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз; 9 публікацій в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій. Зміст, обсяг та кількість друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій

основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії і надають автору право публічного захисту дисертаційного дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що в дисертаційній роботі було вперше визначено особливості особистісного відчуження людей похилого віку. Заслуговує на увагу те, що автором було розроблено та запропоновано модель виникнення особистісного відчуження в людей похилого віку, яка включає зміну соціального статусу, збільшення кількості незайнятого часу, зменшення або ж руйнування соціальних контактів, зниження рівня соціальної активності. У дисертації визначено особливості впливу особистісного відчуження на втрату суб'єктності, що супроводжується негативними емоційними переживаннями. Крім того, вперше розроблено структурну модель особистісного відчуження людей похилого віку, компонентами якої є соціальні і психологічні чинники особистісного відчуження людей похилого віку. В роботі розглянуті концептуальні засади втрати суб'єктності людьми похилого віку, психологічні характеристики особистісного відчуження; досліджені теоретичні уявлення про виникнення особистісного відчуження як деструктивного феномену життєдіяльності людей похилого віку.

У роботі запропоновано тренінгову програму «Подолання особистісного відчуження у людей похилого віку». Результати дисертації можуть бути використані психологами і соціальними працівниками при роботі з людьми похилого віку, а також при наданні психологічної допомоги у процесі подолання особистісного відчуження.

Запропоновані наукові положення, висновки й рекомендації були впроваджені в практику роботи Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) міста Вінниці; Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/541 від 12.11.2020р.); КЗ «Центр надання соціальних послуг Якушинецької сільської ради»; Територіального центру соціального

обслуговування (надання соціальних послуг) Шаргородського району (довідка № 02-15/217 від 10.12.2020р.).

Структура дисертації є традиційною і логічно побудованою, кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім і доповнює його, що сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань, які є досить конкретні та відповідають поставленій меті дослідження.

У вступі актуальність проблеми, що досліджується, її методологічна і теоретична основа одержали належне обґрунтування, аргументацію і конкретизацію; чітко сформульовані мета, об'єкт, методи і завдання дослідження, які досить конкретні та відповідають поставленій меті; викладено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження; представлено інформацію про публікації за темою дисертації, її структуру й обсяг.

Основна мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й емпіричному дослідженні соціально-психологічних особливостей особистісного відчуження людей похилого віку та розробці тренінгової програми «Подолання особистісного відчуження у людей похилого віку».

У першому розділі «Теоретико-методологічний аналіз проблеми особистісного відчуження людей похилого віку» автор детально аналізує феномен особистісного відчуження, його розуміння у різних аспектах: теологічному, філософському, демографічному, антропологічному історичному, політологічному, економічному, соціологічному та психологічному. Особистісне відчуження людей похилого віку, трактується автором, як складний процес поступового руйнування (зменшення) соціально-психологічних контактів між особистістю та оточуючим її соціумом, що супроводжується підвищеною тривожністю й переживанням самотності, соціальною дистантністю, низькою самооцінкою й схильністю до самозвинувачення, проблемами в міжособистісному спілкуванні, внутрішньоособистісним конфліктом щодо усвідомлення своєї ізольованості,

недовірою, очікуванню негативного ставлення до себе з боку інших людей та потребою в опорі, захисті, соціальній підтримці. У першому розділі проаналізовано поняття старості, підходи до розуміння старості та старіння. В останньому підрозділі першого розділу наведена модель виникнення особистісного відчуження, компонентами якої є: зміни у соціальному статусі, збільшення кількості незайнятого часу, зменшення або ж руйнування соціальних контактів і зниження рівня соціальної активності. Також у дисертації розроблено структурну модель особистісного відчуження людей похилого віку, яка включає: психологічні чинники особистісного відчуження; соціальні чинники особистісного відчуження; втрату суб'єктності; зменшення соціальних контактів. До психологічних чинників особистісного відчуження автор відносить відособленість, адаптивність, послідовність у досягненні цілей, життєві цілі, інтерес до життя, усвідомлена самотність, емоційний комфорт, негативна оцінка минулого, тривожність. До соціальних чинників особистісного відчуження віднесено відмову від участі в справах соціуму, зниження соціальної відповідальності, соціальну дистантність.

У другому розділі «Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей особистісного відчуження людей похилого віку» описано проведення експериментального дослідження соціально-психологічних особливостей особистісного відчуження людей похилого віку. До участі в дослідженні було залучено 142 респонденти віком від 60 до 75 років (середній вік – 67,2 року). В другому розділі описані та обгрунтовані емпіричні методи виявлення та дослідження особистісного відчуження у людей похилого віку, представлений опис анкетування, метою якого була діагностика наявності особистісного відчуження у людей похилого віку. В процесі аналізу емпіричних результатів, на основі виділених раніше соціальних та психологічних чинників були визначені соціально-психологічні особливості особистісного відчуження. В результаті здійснення факторного аналізу був виявлений компонентний склад особистісного відчуження людей похилого віку, до якого увійшли: емоційний компонент, поведінковий компонент та когнітивний компонент.

Третій розділ «Особливості подолання особистісного відчуження у людей похилого віку» містить опис формувального етапу дослідження. Грунтуючись на результатах експериментального дослідження автор зазначає, що особливої уваги в процесі подолання особистісного відчуження потребує емоційний компонент. З огляду на це, основний акцент запропонованої тренінгової програми «Подолання особистісного відчуження» спрямований на емоційний компонент особистісного відчуження. Тренінгова програма включає міні-лекції, вправи спрямовані на дослідження власних психоемоційних станів та рефлексивні вправи, які мають на меті зниження рівня негативних переживань. В підрозділі 3.2 наведений опис кожного заняття, розкриті мета та ціль застосування кожної із вправ та технік. В останньому підрозділі проаналізована та описана ефективність використання тренінгової програми.

Позитивна динаміка одержаних результатів, опрацьованих за допомогою комп'ютерної обробки, що забезпечувалася пакетом сучасних електронних програм (MS Excel, SPSS/версія 23), дає підстави для висновку, що теоретичні положення і практичні результати дослідження є переконливими, наочними та логічними.

Загальні висновки структуровані, повністю відповідають сформульованим завданням і змісту роботи.

Позитивно оцінюючи новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження Подорожного Вадима Григоровича, вважаємо за доцільне висловити зауваження та побажання щодо його можливого удосконалення:

1. На наш погляд дисертаційна робота виграла б, якби автор до даних щодо особистісного відчуження та його соціально-психологічних особливостей, одержаних на основі анкетування й діагностування людей похилого віку додав дані дослідження референтного оточення щодо оцінки особливостей виникнення та специфіки переживання особистісного відчуження людьми похилого віку (наприклад, особи, що проживають з людьми похилого віку, доглядають їх, надають соціальні послуги тощо).

2. У п. 1.3 дисертації «Сутність і структура особистісного відчуження людей похилого віку» автор дослідження відповідно до структурної моделі особистісного відчуження людей похилого віку вказує, що особистісне відчуження призводить до втрати суб'єктності. З нашої точки зору цю позицію варто було проаналізувати більш детально.

3. На рис. 1.2 в «Структурній моделі особистісного відчуження людей похилого віку», компонент «скорочення соціальних контактів», на наш погляд, несе те ж смислове навантаження, що і «зменшення стосунків», тому на нашу думку, їх не слід було розмежовувати.

4. З нашої точки зору потребує уточнення принцип поділу всієї вибірки досліджуваних на 4 групи (60-64 роки; 65-68 років; 69-72 роки; 73-75 років).

5. У п. 3.1 дисертації відсутні посилання на список використаних джерел для створення тренінгової програми, хоча у списку використаних джерел такі джерела наводяться.

6. Подекуди по тексту використовуються російськомовні кальки «веде» (у значенні «призводить»), «значимі» («значущі»), «направленість» («спрямованість»), «відмітити» («відзначити»), «даний» («цей») тощо.

Висловлені зауваження і побажання мають дискусійний характер та суттєво не впливають на належний науково-теоретичний рівень дисертації Подорожного Вадима Григоровича і мають на меті зосередити увагу на більш докладному дослідженні зазначеної проблематики та психологічної науки загалом.

На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що дисертаційна робота «Соціально-психологічні особливості особистісного відчуження людей похилого віку» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомим теоретичне й прикладне значення для розвитку психологічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 «Про затвердження вимог до

оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167), а її автор – Подорожний Вадим Григорович – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія.

Офіційний опонент

Кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної та клінічної психології
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Л.І. Магдисюк

